

УДК 347.9

Сергій Дронов,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ України

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

У статті розглядаються основні підходи до визначення поняття методології у загальному її розумінні, а також розкривається поняття методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства. Крім того, звертається увага на сукупність найбільш дієвих та ефективних методів наукового пізнання, що дають змогу повною мірою охарактеризувати темпоральні принципи цивільного судочинства на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: цивільний процес, методологія, темпоральні принципи цивільного судочинства.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли наука досягла значного розвитку та продовжує стрімко набирати оберти щодо вивчення нових методів дослідження, удосконалення тих, що широко застосовуються нині, її видатні фундаментальні відкриття використовуються в усіх сферах життя людини. З цього приводу зазначимо, що будь-яке наукове дослідження послуговується певною пізнавальною методологією. Важливість методологічного рівня дослідження як наукового інструмента пізнання полягає в тому, що предмет вивчення буде всебічно досліджений і що така діяльність надасть можливість досягти достовірного наукового результату шляхом використання певного обсягу наукових методів дослідження.

Варто зазначити, що реформа цивільного судочинства, що відбулась у 2017 році, оновила процесуальне законодавство, запроваджуючи новітні підходи до провадження цивільних справ, вводячи сучасні інституції, що повинні зумовити швидкий розгляд цивільних справ. Зазначені події заохотили наукове співтовариство до здійснення власних досліджень під новим кутом зору, у тому числі це стосується й дослідження методології темпоральних принципів цивільного судочинства. Оскільки саме процесуальні принципи закладають «дух» закону, зумовлюють подальше спрямування розвитку як науки (шляхом обговорення найбільш проблемних питань), так і практики безпосередньої їх реалізації. При цьому саме темпоральні принципи окреслюють динамізм та ефективність цивільного судочинства загалом.

Слід зазначити, що методологія темпоральних принципів цивільного судочинства вибудовується таким чином, що комплексність дослідження закладається за рахунок

вивчення досягнень минулого, у тому числі позицій, що були помилковими, задля їх відкидання, з одного боку, та вивчення такого досвіду – з іншого.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що натеper вивчення темпоральних принципів цивільного судочинства перебуває на недостатньому рівні, оскільки науковці у наявних працях лише побічно торкалися їх проблематики, не даючи всебічної та ґрунтовної їх характеристики. Саме за рахунок методології стане можливим встановити місце темпоральних принципів цивільного судочинства у загальній системі принципів, підійти до окреслення їх функціонального призначення та забезпечити розкриття їх сутності.

Стан наукового дослідження. Питання методології цивільного процесуального права у своїх працях висвітлювали, зокрема, О. О. Алешкін, Н. Л. Бондаренко, С. О. Короєд, М. П. Курило, К. Г. Некіт, Д. Я. Малешин, О. В. Степаненко, Г. П. Тимченко та ін. Саме зазначені науковці описували та певною мірою формували науковий базис, присвячуючи свої роботи окремим аспектам методології наукового дослідження, що стане основою теоретичного вивчення в зазначеній сфері.

Мета дослідження – здійснити узагальнююче дослідження наукової методології задля встановлення її функціональних можливостей шляхом представлення загальнонаукових підходів до розкриття її змісту, а також виведення на основі сформованого базису поняття методології темпоральних принципів цивільного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Початковим етапом будь-якого наукового дослідження слід вважати пошук найбільш ефектив-

них та дієвих способів, засобів, які дозволять дати повну інформацію про об'єкт дослідження. Тут у нагоді стануть саме методологічні джерела дослідження, що дозволять провести ґрунтовне вивчення темпоральних принципів цивільного судочинства, у зв'язку з чим вважаємо за необхідне розпочати з аналізу наявних натепер загальнотеоретичних підходів до визначення поняття «методологія», а також сукупності методів, що її утворюють та які можуть бути застосовані під час здійснення всебічної характеристики темпоральних принципів цивільного судочинства. При цьому обумовимо, що до трактування вказаного поняття звертались представники різних сфер наукових знань, як-то філософи, соціологи, а також теоретики права. Разом із тим треба зазначити, що під час визначення основних напрямів пізнання права постає завдання віднайти відповідь на три основних питання гносеології права: 1) що пізнається в праві? 2) як пізнається право? 3) для чого пізнається право? [1, с. 26]. Як бачимо, методологія має ключове значення під час будь-якого пізнавального процесу, оскільки саме завдяки їй стає можливим віднайти сукупність тих методів, що найповнішою мірою розкриють суть досліджуваної категорії, дозволять виокремити як позитивні характеристики об'єкта дослідження, так і ті, що потребують уточнення та вдосконалення. Водночас метод дослідження є тим механізмом, що визначає, за допомогою чого та яким чином відбувається дослідження того чи іншого правового явища, та є тим засобом, що дозволяє розкрити його зміст. При цьому варто зазначити, що вивчення самостійного предмета дослідження потребує виокремлення та застосування для його дослідження певної оптимальної сукупності методів, від яких надалі й залежить успіх здійснення такої діяльності.

Водночас Д. Я. Малешин вказує на те, що способи аналізу не можуть залишатися незмінними. Успіх дослідження багато в чому залежить від правильності вибраного методу, від його актуальності та відповідності сучасному стану розвитку науки і суспільства. Метод дослідження завжди повинен відповідати рівню розвитку суспільних відносин, інакше він може привести до неправильних результатів і негативних наслідків. Пошук нових, ефективних у сучасних умовах методів у поєднанні з правильним застосуванням традиційних способів наукового аналізу – одне з важливих завдань сучасної науки [2, с. 50].

Варто зазначити, що класичним слід вважати визначення, надане Е. Г. Юдіним, який розглядає методологію як вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби

діяльності [2, с. 51]. У свою чергу соціолог Т. Парсонс називає сукупність деяких методів емпіричного аналізу технікою дослідження, а під методологією він розуміє загальні підстави достовірності наукових положень [3, с. 31]. Таким чином, вбачаємо у методології, в її загальному значенні, концептуальну, ґрунтовну категорію, основна мета, якої – структуроване узагальнення способів та засобів, завдяки яким стає можливим розкрити зміст досліджуваного явища та підтвердити достовірність здійснених умовиводів.

Переходячи до безпосереднього вивчення методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, представимо низку наявних позицій представників наукового середовища, які у своїх роботах визначають поняття «методологія» таким чином. Д. Я. Малешин окреслює зазначене поняття як вчення про методи пізнання і перетворення дійсності [4, с. 5-6]. О. Ф. Черданцев говорить, що методологією слід вважати вчення про метод, теоретичне обґрунтування використовуваних у науці методів пізнання матеріального світу [5, с. 27]. Наведені положення можна об'єднати у напрям, прихильники якого розглядають методологію як вчення про методи, звужуючи тим самим сферу застосування даної категорії пізнання.

Разом із тим М. М. Марченко наводить більш широке визначення, а саме розглядає методологію не лише як сукупність прийомів, способів і засобів дослідження відповідних явищ та процесів, а й як особливу науку, яка вивчає вказані засоби, прийоми і способи дослідження, виробляє технології та методики їх застосування, характеризує можливості їх поєднання у здійсненні дослідження й забезпечує формування єдиних підходів і правил застосування прийомів, способів і засобів у вивченні тих або інших явищ соціальної та правової дійсності [6, с. 27]. На підтримку зазначеного підходу наведемо позицію А. Д. Машкова, який визначає, що методологія не є простим механічним поєднанням методів, прийомів, методик тощо пізнання, а є певним чином упорядкована логічною системою взаємозв'язку та взаємодії феноменів, що її формують [7, с. 80].

Між тим, на протигагу представленим вище твердженням Д. А. Керімов дає ємне визначення, зазначаючи, що методологія – це інтегральне явище, що об'єднує в собі низку компонентів: світогляд і фундаментальні загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загально- і приватнонаукові методи. Тому методологію не можна зводити до одного з названих компонентів, зокрема до методу або вчення

про методи, оскільки за її межами залишається інші компоненти [8, с. 46]. Саме у цьому контексті підтримуємо наведене поняття методології. Між тим С. О. Лебедев зазначає, що методологічне знання існує в двох основних формах: у вигляді методологічних концепцій, теорій та у вигляді окремих методів, принципів, що безпосередньо входять у саму структуру конкретно-наукових теорій [9, с. 87].

Важливим положенням для формування власного бачення поняття «методологія» є позиція, висловлена О. М. Новіковим, який стверджує, що методологія являє собою вчення про організацію діяльності, тобто про організацію ефективної діяльності, що сприяє отриманню нового результату [10, с. 20-21]. Зазначена позиція виокремлює суттєву характеристику методології, вказуючи на те, що наукова діяльність повинна бути ефективною та такою, що реалізується у практичній користі.

Досить інформативним під час формування поняття «методологія» є розкриття її ознак, до яких В. М. Карташов відносить такі, які насамперед можуть бути покладені в основу розробки методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства: 1) методологія – це, насамперед, певний теоретичний і емпіричний інструментарій (техніка), тобто сукупність засобів (загальносоціальних, технічних, спеціально-юридичних) пізнання правових явищ, процесів і станів; 2) методологія включає відповідні предмету її дослідження прийоми, способи, правила і методи вмілого та грамотного використання відповідного базового (емпіричного та теоретичного) матеріалу, а також засобів пізнання (тактику); 3) юридична політика, наукові та емпіричні принципи, способи довгострокового планування і прогнозування досліджень, що визначають перспективу розвитку фундаментальної та інших юридичних наук, утворюють у методології її стратегічний компонент; 4) до методології входять методика узагальнення, систематизації і обробки отриманих знань, формулювання наукових висновків і рекомендацій, процедури їх впровадження у різноманітні юридичні науки, навчальні та виховні процеси, практики перетворення відповідних сфер життєдіяльності суспільства; 5) важливим компонентом методології є світоглядна основа науки – система певних життєвих позицій вчених-юристів, їхні ідеали і переконання, ціннісні орієнтири та установки, які відіграють суттєву роль у науковому дослідженні та практичній діяльності; 6) методологія представляє саме вчення

про техніку, тактику, стратегію, методику пізнання реальної дійсності, про будову наукового знання і найбільш перспективні шляхи й напрями наукового пошуку [11, с. 10–12].

Враховуючи вищезазначене та беручи за основу надане О. В. Гетманцевим поняття методології науки цивільного процесуального права, під яким науковець розуміє сукупність самостійних за своїм змістом і межами застосування, об'єктивно зумовлених і взаємодіючих методів наукового пізнання, які використовуються для дослідження об'єктів, які входять у предмет науки цивільного процесуального права, для отримання нових знань, удосконалення і доповнення наявних з метою підвищення ефективності та значення науки в цілому [12, с. 78], визначимо, що методологією дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства є взаємопов'язана сукупність ефективних прийомів, способів і засобів, що використовуються для комплексного наукового пізнання темпоральних принципів цивільного судочинства та дозволяють розкрити їх зміст, а також підтвердити достовірність здійснених висновків під час їх дослідження.

Крім того, заслуговує на увагу висвітлення функцій, що виконує методологія, та мети, якою вона наділяється. Так, загальне призначення методології полягає у виконанні нормативної функції. На думку І. В. Блауберга та Е. Г. Юдіна, методологічне знання виступає або у прескриптивній (нормативній), або в дескриптивній (описовій) формі, до того ж на практиці ці типи знання межують один з одним. Так, нормативна (прескриптивна) функція методології сприяє регуляції діяльності, дескриптивна – виступає орієнтиром у процесі дослідження, головним завданням якої можна вважати вивчення тенденцій і форм розвитку пізнання за допомогою категоріально-понятійного апарату [13, с. 67-68].

Для цього дослідження ключовим слід також вважати те, що основоположною метою методології є вивчення та застосування підходів, методів, принципів тощо, за допомогою яких можна здобути нові знання (теоретичний рівень) та практично змінити дійсність (емпіричний рівень). Змістове розуміння методології виходить з того, що у ній реалізується інструментальна, пошукова функція [14, с. 41]. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що будь-яка діяльність повинна мати свою наперед визначену мету, у тому числі наукова діяльність, у зв'язку з чим під час методологічного дослідження темпораль-

них принципів цивільного судочинства визначаємо для себе, що дане дослідження не тільки матиме теоретичні здобутки, зокрема, в частині представлення власних наукових понять, а й дозволить сформулювати пропозиції щодо змін у чинному процесуальному законодавстві, що забезпечить заняття темпоральними принципами самостійної ніші у цивільно-процесуальному законодавстві України, а також стануть однією з основних керівних засад у практичній площині.

Висновки.

Отже, слід констатувати, що методологія не зводиться лише до методів наукового пізнання, а має власні інтегративні закономірності розвитку, взаємопов'язані між собою елементи, що виконують лише їм притаманні функції та реалізують поставлені процесуальні завдання.

Разом із тим, саме завдяки окремо взятому методу, стає можливим розв'язати конкретне завдання, що ставить перед собою вчений, здійснюючи наукове дослідження, а також, з одного боку, якісно поліпшити наявне знання, а з іншого – визначити коло проблем, вирішення яких вимагає подальшого наукового пошуку. Варто зазначити, що під час вивчення темпоральних принципів цивільного судочинства в нагоді стануть як загальнофілософські методи, так і засоби приватних неюридичних наук, загальні прийоми, способи інших (не цивільно-процесуальних) юридичних наук, спеціальні методи дослідження громадянського процесуального права.

Так, загальнофілософські підходи є універсальними методологічними засобами пізнання для методології дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, завдяки яким стає можливим здійснити загальний аналіз досліджуваної категорії, а також створюються передумови для формування теоретичної та практичної діяльності. Отже, саме вони дають можливість сформулювати загальний напрям та базис для вибору методів галузевої науки, які, у свою чергу, є тим засобом, що дозволить конкретизувати, деталізувати та диференціювати об'єкт пізнання. У свою чергу, спеціальні (конкретнонаукові) методи дозволяють конкретизувати проблему з точки зору певної науки, сформулювати принципи і виділити методи дослідження, характерні для певної наукової сфери.

До того ж зазначимо, що кожен метод наукового пізнання уособлює у собі якісно новий спосіб вивчення темпоральних принципів цивільного судочинства, що зумовлює

необхідність застосування сукупності методологічних підходів, що забезпечують отримання об'єктивної, достовірної інформації у досліджуваній сфері.

Враховуючи наведене вище, констатуємо, що методологія займає власне ключове місце під час дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства, являючи собою досить інформативний складник досліджуваного явища. Саме завдяки методології можливо розкрити всебічний зміст даної процесуальної категорії, що повною мірою дозволяє за допомогою спектру різних способів та засобів дослідити його окремі аспекти.

Список використаних джерел:

1. Козловський А. А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права. Чернівці : Рута, 1999. 295 с.
2. Малешин Д. Я. Методологія громадянського процесуального права. Правоведение. 2010. № 1 (288). С. 49-70.
3. Парсонс Т. О структуре социального действия. М. : Академический Проект, 2000. 880 с.
4. Малешин Д. Я. Некоторые вопросы методологии исследования гражданского процессуального права. Гражданский процесс: наука и преподавание / под ред. М. К. Треушников, Е. А. Борисовой. М. : Городец, 2005. С. 47-52.
5. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник для вузов. М. : Юрайт, 2002. 432 с.
6. Марченко М. Н. Общая теория государства и права. Академический курс. М., 1988. Т. 1. 432 с.
7. Хопта О. С. Методологічні основи наукового дослідження принципів судочинства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Випуск 1. Том 1. С. 79-82.
8. Керимов Д. А. Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права). М. : Аванта+, 2001. 560 с.
9. Лебедев С. А. Роль индукции в процессе функционирования современного научного знания. Вопросы философии. 1980. № 6. С. 79-88.
10. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. М. : СИНТЕГ, 2007. 668 с.
11. Карташов В. Н. Теория государства и права : учеб. пособ. для бакалав. Ярославль : ЯрГУ, 2012. 274 с.
12. Гетманцев О. В. Методология науки гражданского процессуального права. Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. 2011. Вип. 435 (Правознавство). С. 76-79.
13. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. М. : Наука, 1973. 270 с.
14. Проблемы современной конституционалистики : навч. посібник / М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський та ін. / за ред. М. П. Орзіха. К. : Юрінком Інтер, 2010. 272 с.

В статье рассматриваются основные подходы к определению понятия методологии в общем ее понимании, а также раскрывается понятие методологии исследования темпоральных принципов гражданского судопроизводства. Кроме того, обращается внимание на совокупность наиболее действенных и эффективных методов научного познания, позволяющих в полной мере охарактеризовать темпоральные принципы гражданского судопроизводства на современном этапе развития.

Ключевые слова: гражданский процесс, методология, темпоральные принципы гражданского судопроизводства.

The article deals with the main approaches to the definition of the concept of methodology in its general understanding, as well as the concept of the methodology of the study of temporal principles of civil justice. In addition, attention is drawn to a set of the most effective and effective methods of scientific knowledge, which allow to fully characterize the temporal principles of civil justice at the present stage of development.

Key words: civil process, methodology, temporal principles of civil justice.

